

БОЈАН НОВАКОВИЋ
(Завичајни музеј Никшић)

ДУКЉА У СПИСУ *DE ADMINISTRANDO IMPERIO*

У спису *De administrando imperio*, византијског цара и писца Константина VII Порфирогенита, налазе се расуте вијести о словенској кнежевини Дукљи. Њој је посвећено и посебно, 35. поглавље овог списка, које је састављено на основу извора по којем су написана поглавља о Далмацији и Србији, док податак о њеним границама потиче из 30. поглавља, чији је аутор непознат. Циљ ове анализе је да се вијести о Дукљи из списка *De administrando imperio* наново сагледају, и на основу нових сазнања по могућности прецизирају.

Кључне ријечи: Константин VII Порфирогенит, *De administrando imperio*, Дукља, Диоклецијан, *megala kstra oikoumena*, рани средњи вијек.

In his work *De administrando imperio*, the Byzantine emperor and writer Constantine VII Porphyrogenetos gives scattered accounts of the Slavic Principality of Dioclea. The chapter 35 of this work is completely devoted to the subject of Dioclea, and was written on the basis of the same sources under which the chapters dealing with Dalmatia and Serbia were also constructed. The account given by an anonymous author referring to the Dioclea's borders can be traced back in the chapter 30. The purpose of this analysis is to re-read the Dioclea's news found in the *De administrando imperio*, and, if possible, get it specified on the basis of those new findings.

Key words: Constantine VII Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, Dioclea, Diocletian, *megala kstra oikoumena*, Early Middle Ages.

Расположиви подаци о раносредњовјековној кнежевини Дукљи омогућавају нам да стекнемо само најопштији увид у њене почетке. Почев од њеног назива и пута којим се наметнуо, преко поријекла становништва, политичког положаја у првим вјековима након сеоба, па све до њених граница, ређају се проблеми о којима истраживачи имају опречне ставове. Мада је Константин VII Порфирогенит у спису *De administrando imperio* (у даљем тексту DAI) изнио доста драгоцјених података о прошлости појединих јужнословен-

ских земаља, у поглављу 35. (О Дукљанима и земљи у којој сада станују) осим уводног дијела, који је за сва поглавља сличан, помиње само локалитет античке Доклеје, по којој је ова кнежевина добила назив, и списак градова на његовом крају. Све у свему, његов опис Дукље је кратак и недоречен, па остава пуно простора за домишљања.

Први помен Дукље у DAI налази се у његовом 29. поглављу: „Ἀλλὰ καὶ τὸ κάστρον Διόκλεια, τὸ νῦν παρὰ τῶν Διοκλητιανῶν κατεχόμενον, ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Διοκλητιανὸς ἠκοδόμησεν, ὅθεν καὶ τὴν ἐπωνυμίαν Ἰδιοκλητιανοί καλεῖσθαι οἱ τῆς χώρας ἐκείνης ἐναπειλήφασιν.“¹ Истина је да Доклеу није подигао Диоклецијан, мада му је поријекло још у антици довођено у везу с тим градом,² можда зато што му је дјечачко име гласило Diocles.³ За антички град и словенску државу у грчким документима се углавном користио облик Διόκλεια, из којег је извођен назив њених становника (Διοκλείς,⁴ Διοκλέων⁵). Ријеч је о грецизираној форми изворног облика Доклѐа,⁶ којем одговара стари етник Docleatae,⁷ Доклѐа̃ται,⁸ који означава илирско племе на чијој је територији настао овај град. Ипак, за Порфирогенита су становници словенске Дукље Διοκλητιανοί, што би изворно био назив становника града који је подигао цар Диоклецијан, и који је назван његовим именом, не Доклеа или Диоклиа, већ Diocletianopolis, као град који је основао у Тракији, мада знамо да је Доклеа прилично старија. У документима на српском језику за кнежевину се увијек користио облик Диоклитија, иако домаћа адаптација назива античког града не стоји у вези са царевим именом.⁹ Његово повремено наметање називу града свакако долази отуда што је из неког разлога Доклеа сматрана Диоклецијановим градом, што чини разумљивом упоредну појаву облика Διόκλεια и Διοκλητιανοί код Порфирогенита. Дакле, иако поједини извори указују да се Диоклецијан могао родити у Доклеи,¹⁰ у том смислу се ништа поуздано не може утврдити.

¹ „Шта више, и град Диоклију, који сада држе Диоклицијани, исти цар Диоклецијан подиже, због чега су становници те земље названи Диоклицијанима.“ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, I, ed. Gy. Moravcsik, trans. R. J. H. Jenkins, Washington 1967, c. 29.11–14 (у даљем тексту: DAI I). Превод према: Византиски извори за историју народа Југославије II, приредио Б. Ферјанчић, Београд 1959, 10 (у даљем тексту: ВИИИЈ II).

² Sextus Aurelius Victor, *Epitome de Caesaribus*, ed. Fr. Pichlmayr, Leipzig 1966, 39. 1.

³ Lactantius, *De Mortibus Persecutorum*, ed. J. L. Creed, Oxford 1984, 9, 19, 29, 37, 52.

⁴ Nicephori Bryennii *Historiarum libri quattuor*, ed. P. Gautier, Bruxelles 1975 (CFHB9), 211.4–5, 213.18–19, 215.2. *Recueil des historiens des croisades. Historiens grecs II*, ed. E. Miller, Paris 1881 p. 744, 400.

⁵ *Patrologiae cursus completus, Series Graeca*, t. 133, ed. J. P. Migne, Paris 1864, 1342.

⁶ Claudii Ptolemaei, *Geographia*, ed. C. F. A. Nobbe, Lipsiae 1843, II, 16, 12.

⁷ C. Plinii Secundi *Naturalis Historia I*, Berolini 1866, III, 143.

⁸ Appiani Alexandrini, *Historia romana*, ed. I. Bekkero, Lipsiae 1852, 433, 18.

⁹ B. Novaković, *Doclea — Genta — Praevalis*, *Philologia* 5 (2007) 123–124.

¹⁰ “Diocletianus Dalmata, Anulini senatoris libertinus, matre pariter atque oppido nomine Dioclea, quorum vocabulis, donec imperium sumeret, Diocles appellatus, ubi orbis Romani potentiam cepit, Graium nomen in Romanum morem convertit, imperavit annis viginti quinque.“ Sextus Aurelius Victor, *Epitome de Caesaribus*, 39. 1. Одлучан заговорник тезе о Салони као родном мјесту цара Диоклецијана, мада без чврстих доказа, био је Фране Булић, *Сар Диоклецијан*, *Вјесник Хрват-*

Податке о границама кнежевине Дукље налазимо у 30. поглављу овог списка: „ἡ δὲ Διοκλεία πλησιάζει πρὸς τὰ καστέλλια τοῦ Δυρραχίου, ἤρουν πρὸς τὸν Ἐλισσὸν καὶ πρὸς τὸ Ἐλκύνιον καὶ τὴν Ἀντίβαριν, καὶ ἔρχεται μέχρι τῶν Δεκατέρων, πρὸς τὰ ὄρεινά δὲ πλησιάζει τῇ Σερβλίᾳ.“¹¹ Мада су и овако дати репери драгоцјени, они не дозвољавају утврђивање прецизне граничне линије према сусједима. Најспорнија је према Травунији, и двојако је тумачена. Најчешће се узима да је ишла вододјелницом сливова Зете и Пиве,¹² док бољи познаваоци историјско-географских прилика указују на њен логичнији правац, па на појединим историјским картама горњи ток ријеке Зете, тј. Никшићко поље, приказују у саставу Травуније.

Овај проблем би било лако ријешити да је Порфирогенит у списку градова Дукље, или Травуније, навео град који је лежао у Никшићком пољу, за који се сматра да је морао носити назив Оногошт, пошто наводно потиче од касноантичког облика *Anagastum*. Међутим, такво полазиште није исправно јер се ту не ради о словенској адаптацији касноантичког назива, већ о романизованој форми изворно словенског облика који потиче од личног имена Оногость.¹³ Будући да тај назив указује на Оногостов посјед, или управно подручје, и да су словенске жупе у почетку добијале имена по својим природним особинама, логично је претпоставити да је тај антропонимски назив касније наметнут овој жупи и њеном граду. То значи да би се назив града који му је претходио могао крити иза једног од неидентификованих травунијских или дукљанских градова из Порфирогенитовог списка, чиме би се попунила тешко разумљива празнина настала ненавођењем града у жупи која је захватала пространо и водом богато Никшићко поље са околином. Назив неубицираног травунијског града τὸ Ζετλήβη (Зетливи) даје нам за право да вјерујемо да се односи на старији назив никшићког краја и града. Он представља сложеницу од назива Зета и облика *ливо*, *лева* и сл., у вези са глаголом *ливѣи*, који су имали функцију апелатива, и односили се на водотоке и сливна подручја, па би означавао дио слива ријеке

skog arheološkog društva 14 (1919) 102–130. Најубједљивије аргументе за Доклеу као Диоклецијаново родно мјесто изнио је *Аниџун Мајер*, *Duklja i Dioklecijan*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 56–59 (1954–1957) 97–98, а вриједна су и запажања *Енвера Имамовића*, Прилог рјешавању проблема родног мјеста римског цара Диоклецијана, *Историјски записи* 3–4 (1975) 499–507. *Митрополић Василије Петровић*, *Историја о Црној Гори, Цетиње–Титоград* 1985, у свом опису Црне Горе из средине XVIII вијека наводи да се ријеке Зета и Морача састају „испод Вртограда, гдје се родио Диоклетијан и гдје је саградио велики град, назвавши га по свом имену Диоклетија, тада је овој земљи умјесто Зета дато име Диоклетијанска земља,“ а предања сличног садржаја и данас живе у околини Дукље.

¹¹ „Дукља лежи према кастелима Драча, тј. до Љеша, Улчиња и Бара и иде до Котора, а планинским странама се граничи са Србијом.“ *DAI I*, с. 30.95–98; *ВИИНЈ II*, 34.

¹² О томе видјети у *ВИИНЈ II*, нап. 107.

¹³ Облик *Anagastum* налазимо у Статуту града Дубровника из 1272. године и представља најстарији помен Оногошта, па се његово касноантичко поријекло може само претпоставити. У документима на латинском језику јавља се у више варијанти (*Anagast*, *Nagosta*, *Nagasto* итд), а замјена вокала *o* са *a*, коју запажамо у тим облицима, спада у типичне облике романизације словенских назива (уп.: *Papava* < Попово, *Abravizzo* < Обровац, *Dabrat* < Доброта итд), у овом случају са латинским завршетком *-um* као у *Novegradum*, *Zachlumium*, *Belogradum*, в. *Б. Новаковић*, *Anagastum* или Оногосте? Ономатолошки прилози 19–20 (2009) 15–23.

Зете.¹⁴ Паралелу му налазимо у називу некадашње жупе Дринаљево у сливу Дрине, такође уз вододјелницу јадранског и црноморског слива.¹⁵ С обзиром на то да је Никшићко поље једини дио слива Зете који је могао припадати Травунији, можемо закључити да је њена граница са Дукљом водила брдским ободом поља, који оштро раздваја ниску долину доњег тока ријеке Зете од око 600 m вишег Никшићког поља.¹⁶ Са обале је полазила код Котора, и водила планинским тереном источно од Леденица, Драгаљског и Граховског поља на Будош и Планиницу, јужне граничне жупе Оногошта.

Овој жупи гравитира и данашња Никшићка жупа, раније звана Грачаница, у горњем току истоимене ријеке, источно од Никшића. На том потезу је граница Травуније и Дукље водила Прекорницом, и пресијецајући планинску долину Мораче негдје у равни вододјелнице, од које иначе слив Мораче одступа, водила ка Жијеву. И према Љетопису Попа Дукљанина, граница Подгорја и Зете сијече долину Мораче, остављајући њен горњи ток (жупу Морачу) Подгорју.¹⁷

Граница Дукље према мору је спорна практично на цијелој дужини. Податак из списка DAI о кастелима Драча и Котору, у чијем се залеђу пружа ова кнежевина драгоцјен је, али о приближној линији разграничења се не може говорити на основу знатно каснијих извора, какав је Љетопис Попа Дукљанина, што је честа пракса. Поставља се питање да ли су кастели Драча били изолована острва у словенском окружењу, или јединствена приморска територија под управом Царства. У вези с тим, натпис са једног недавно публикованог византијског печата из X/XI вијека говори да је припадао византијском управнику Дукљанских острва, што се, сматрам, односи на копно између Јадранског мора на једној и ријеке Дрима и Скадарског језера на другој страни.¹⁸ Будући да су кастели Драча у односу на дубље копно имали природно издвојена градска подручја, могли су у појединим периодима чинити територијалну цјелину под управом Царства. Ипак, помен Љеша међу кастелима у чијем се залеђу налази кнежевина Дукља упућује на закључак да су и „острво“ код Скадра у вријеме писања DAI држали дукљански Словени. Сам по-

¹⁴ Б. Новаковић, Порфиригенитов τὸ Ζετλήβη, Историјски записи 1–4 (2008) 163–170.

¹⁵ Ријеч је о жупама у близини важних превоја на вододјелници, а њихови називи указују на оријентацију терена према Зети и Дрини.

¹⁶ Ријека Зета настаје у Никшићком пољу, гдје послје 28 km тока понире у мјесту Сливање (600 m). Након пет километара подземног тока поново се јавља на изворишту Глава Зете (71 m), да би се послје 54 km вијугавог тока улила у Морачу. Како разлика у надморској висини између њеног понора и новог извора износи више од пола километра, локално становништво је сматрало да „Ријека“, како је раније називана у Никшићком пољу, поново извире у Зетиној десној притоци Обоштици (56 m), а да је Зета ријека за себе, и тим именом је називана тек од изворишта Глава Зете.

¹⁷ Летопис Попа Дукљанина, Посебна издања САН 68, изд. Ф. Шимић, Београд–Загреб 1928, 327.

¹⁸ За печат видјети: Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, vol. V, edd. J. Nesbitt, E. McGeer, N. Oikonomides, Washington 2005, 154–155; за појам „Дукљанска острва“ видјети: Б. Новаковић, „Острва Диоклеје“, Оноματοлошки прилози 21 (2011) 15–18.

ложај цијелог копненог моста између мора и језера указује на то да је у зависности од односа снага над њим могло долазити до честих промјена власти, па су и византијске позиције повремено могле бити свођене на приморске утврде, а потом изнова обнављане.

Непознаница је и шта је тачно обухватао византијски Котор, да ли само град са најближим окружењем или пространију приморску територију. Налази предмета Комани-Кроја културе на локалитету Мијеле код Вирпазара упућују на могућност да је Царство у једном периоду контролисало приморски појас. Ријеч је о популацији која је насељавана на стратешким локацијама као предстража према Словенима. Превој Мијеле представља такву локацију јер омогућава контролу важног путног правца из унутрашњости ка дијелу приморја који се налази између Бара и Котора. То се, наравно, односи на период прије бугарских продора у залеђе Драча, након којих ова култура ишчезава. Све нас то увјерава да кастели Драча и Котор нијесу увијек били само изоловани пунктови Царства, које се трудило да под својом контролом задржи територију дуж важне поморске саобраћајнице уз источну обалу Јадранског мора.

Најтеже је одредити правац пружања границе у региону Скадра. Порфирогенит наводи: „Дукља лежи према кастелима Драча, тј. до Љеша, Улциња и Бара и иде до Котора, а планинским странама се граничи са Србијом“.¹⁹ За Србију каже да се на сјеверу граничи са Хрватском, а на југу са Бугарском. Другим ријечима, ако се Дукља пружала до кастела Драча, а планинским странама се граничила са Србијом, која није допирала до византијских посједа, у вријеме настанка DAI морамо рачунати и на границу Дукље са Бугарском, која је византијске посједе код Драча прибила уз море и држала Србију у полуокружењу. Највећа природна баријера у региону Скадра је ријека Дрим, па неће бити случајно што аутор 30. поглавља DAI приказ граница Дукље започиње од Љеша, који се налазио код ушћа ове ријеке у Јадранско море. Устаљивање појма „Дукљанска острва“ за дио приморја указује да се територија Дукље током дужег периода у том дијелу пружала до Дрима, па нема сумње да је тако било и у залеђу. Према тренутном стању истражености, ток Дрима представља и крајњу границу пружања Комани-Кроја културе у правцу Дукље, што није без значаја за ово питање.

Најконкретнији податак у 35. поглављу (О Дукљанима и земљи у којој сада станују) јесте попис дукљанских градова: „τὸ Γράδεταί, τὸ Νουγράδε, τὸ Λοντοδόκλα“,²⁰ што им је једини помен у историјским изворима.²¹ Њихови називи у већини случајева не указују на старију територијалну организацију, или насеље, па су им локације до данас остале непознате.

¹⁹ DAI I, с. 30.95–98; ВИИНЈ II, 34.

²⁰ DAI I, с. 35.12–13; ВИИНЈ II, 64.

²¹ Градови јужнословенских кнежевина се у DAI карактеришу као κάστρα οἰκουμένα, тј. „насељени градови“. Једно ново тумачење овој формулацији проналази смисао у црквеној терминологији, гдје би означавала градове који припадају хришћанском свијету, тј. Екумени, *T. Živković*, Constantine Porphyrogenitus' kastrа oikoumena in the Southern Slavs principalities, *Istorijski časopis* 57 (2008) 9–28.

У облику Γράδεται Петар Скок види графичку грешку, па узима да друго *a* стоји умјесто ζ, а да је ε дато за полуглас, па би му исправан облик гласио Γράдетζι, тј. *градци*, што је словенски локатив од *градьць*.²² Такав облик у топонимији често означава мјеста са остацима античких или рановизантијских тврђава, па назив овог дукљанског града јасно указује да се налазио на мјесту старије напуштене утврде. То свакако није био неки од познатих старих градова који су своје називе задржали дуго кроз средњи вијек, већ локалитет из словенског језгра ове кнежевине којем је заборављен стари назив. Иако на територији коју је захватала раносредњовјековна Дукља постоји велики број топонима Градац, ни за један од њих се са разлогом не може тврдити да представља град из списка DAI.²³ Пошто се налази на челу пописа дукљанских градова, било би логично да је ту ријеч о најзначајнијем центру ове кнежевине, пошто је аутор списка DAI главне црквене и управне центре Хрватске, Травуније, Захумља, Паганије и Србије²⁴ такође поставио на чело њихових листи.²⁵ У случају Дукље то би била Градина у Мартинићима, која је археолошки одређена као вјероватно црквено и управно сједиште Дукље.²⁶ Иначе, средњовјековни назив овог града није познат. До сада је међу дукљанским градовима у први план истицана Лонтодокла, прије свега због препознавања Дукље у њеном називу, јер се сматрало да је име старог центра могао носити само водећи град кнежевине. Због тога је и убицирана на Градини. Међутим, Лонтодокла је на зачељу списка дукљанских „насељених градова“, а видјећемо да је Дукља грешком интегрисана у овај назив.

Други на списку дукљанских градова је Νουγράδε (Новиград). Назив му је дуго био споран јер у најстаријим издањима списка DAI стоји да су у Дукљи „μεγάλα κάστρα οἰκουμένα, τὸ Γράδεται, τὸ νῦν Γράδε, τὸ Λοντοδόκλα (Gradetæ, quæ nunc Grade, Lontodocla)“.²⁷ Та издања су урађена према Ватиканском рукопису из 1509. године, који је препис Париског рукописа, најстаријег познатог преписа који датира из позног XI вијека. У Бандуријевом издању из 1711.

²² P. Skok, *Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena*, *Starohrvatska prosvjeta*, n. s. 1 (1927) 69, 175, 184, 186; A. Loma, *Serbisches und kroatisches Sprachgut bei Konstantin Porphyrogenetos*, ZRVI 38 (1999–2000) 126.

²³ ВИИИЈ II, нап. 231.

²⁴ На централно управно мјесто Дестиника указује податак из DAI у вези са преузимањем власти у Србији: „После две године избегне из Бугарске и стигне и Клонимир, отац Часлава, са војском уђе у Достинику, један од српских градова, са циљем да преотме власт.“ ВИИИЈ II, 53.

²⁵ Сматра се да је град на Градини са раскошно уређеном базиликом саграђен у вријеме византијског цара Василија I (867–886), а на континуитет насељености тог дијела долине ријеке Зете указују остаци рановизантијске цркве у њеном подножју.

²⁶ J. Ковачевић у: *Историја Црне Горе*, I, 308; П. Мијковић, М. Ковачевић, *Градови и утврђења у Црној Гори*, Београд–Улцињ 1975, 61–62; П. Мийовић, *Проблеми исследования славянских городов в Черногории*, *Rapports du III-e Congres International d’Archeologie Slave*, t. 2 (1980) 269–275; Б. Борозан, *Мартинићка Градина, Civita Dioclitiana*, *Средњовјековна историја Црне Горе*, *Зборник радова са Округлог стола Историјског института Црне Горе* 3 (1999) 79–109; В. Кораћ, *Мартинићи, остаци раносредњовековног града*, Београд 2001, 180, 184.

²⁷ *Constantini Imperatoris Porphyrogeniti, De administrando imperio*, ed. I. Meursius, *Lugduni Batavorum* 1611, 112; *Constantini Porphyrogenetae imperatoris Opera: in quibus Tactica nunc primum prodeunt*, ed. I. Meursius, *Lugduni Batavorum* 1617, 112.

године, које садржи исправке грчког текста према Париском рукопису, $\nu\tilde{\nu}$ Гр $\acute{\alpha}$ де је исправљено у $\text{Νουγρ\acute{o}δε}$ (Nugrade),²⁸ што је касније углавном прихваћено,²⁹ и тако се усталио податак о три дукљанска града. Скоково мишљење да облик $\text{Νουγρ\acute{o}δε}$ означава Новиград заснива се на претпоставци да грчко ν стоји умјесто ν , које је тако преписано са латинског предлошка.³⁰ Овакав назив обично добијају градови настали у близини локација старијих градова, али у документима и топонимији такав до сада није установљен.³¹ Једини траг тако именованог града пронашао сам код Бајзе у Кастратима, и односи се на назив брда Маја Неаполит, који потиче од грчког $\text{Νε\acute{o}πολις}$ (нови град). Ријеч је о неистраженом локалитету. Настанак грчког назива на територији словенске кнежевине, на претходно латинском говорном подручју, може се објаснити византијским утицајима, а његов опстанак присуством старосједјелачког становништва, мада нас лакоћа превода ставља у недоумицу око његовог поријекла.

За разлику од назива старих далматинских градова, о којима је постојала дуга писана традиција, градови јужнословенских кнежевина су у DAI углавном ушли са називима који су у то доба коришћени. Облик $\text{Λοντοδοκ\acute{\alpha}}$ очигледно представља спој два назива.³² Његов први дио односи се на Луг, тачније на назалну форму овог назива, док је други најближи изворној верзији назива локалитета Дукље. Пошто списак градова очигледно потиче из латинског извора, рјешење треба тражити у облику *Longo*, који се у DAI јавља са графичком грешком (т за г), какву налазимо и у попису далматинских острва.³³ Локација Луга је свакако у вези са Лужанима и Лушком жупом, која се наводи као прва међу зетским жупама у Љетопису Попа Дукљанина. О убикацији ове жупе постоје различита мишљења, али се узима да су главна сједишта Лужана била у данашњим Бјелопавлићима и у Лужанима у Љешкопољу.³⁴ Што се тиче Доклеје,

²⁸ Imperium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae in quatuor partes distributae, ed. A. Banduri, Parisiis 1711, t. I, 104; t. II, 112.

²⁹ Constantinus Porphyrogenitus De thematibus et De administrando imperio, I–II, ed. I. Bekkerus, Bonnæ 1840, 162; Patrologiae cursus completus, Series Graeca, t. 113, ed. J. P. Migne, Paris 1864, 304.

³⁰ Skok, Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena, 193.

³¹ ВИИНЈ II, нап. 232.

³² Преглед важнијих закључака, као и своја запажања о овом сложеном проблему изнио сам у раду Лонтодокла и питање континуитета Дукље, Историјски записи 1–4 (2006) 251–262. Етимологија коју сам ту предложио полази од облика какав се јавља у извору, без његовог дијелења, па сам указао на двије могућности: 1. да је тако записан назални облик Сонтотекла (< *Santa Tecla*) који има исти број гласова као Лонтодокла, гдје је промјена $\tau > \delta$ у другом члану могла настати као последица прогресивне дисимилације, а како је податак из латинског предлошка, читање иницијалног *s* са *l* било би разумљиво; 2. да је ријеч о словенској адаптацији грчког назива града, па би Λοντο , уз законити прелаз ие. $\acute{\alpha}$ у словенско *o* могао бити придјев у вези са грчким $\lambda\alpha\nu\theta\acute{\alpha}\nu\omega$ „скривен“, што би одговарало називу рефугијума, тј. дислоцираној Доклеи.

³³ Налази се у спојеном називу $\text{Κατα\acute{\alpha}ντρεβεν\acute{o}}$ за $\text{Κα\acute{\alpha}\tau\alpha\nu}$ и $\text{Греβεν\acute{o}}$ (DAI I, с. 29.291; ВИИНЈ II, 25).

³⁴ П. Шобајић, Бјелопавлићи и Пјешивци, Српски етнографски зборник, књ. 27 — Насеље и порекло становништва, књ. 15, Београд 1923, 202–203; Ј. Ердељановић, Стара Црна Гора, Београд 1978, 104–106; Б. Вурђев, Из историје Црне Горе, брдских и малисорских племена, Научно друштво НР БиХ, Радови II, Одељење историјско-филолошких наука, књ. I, Сарајево 1954, 175–176; Ј. Ковачевић у: Историја Црне Горе, I, Титоград 1967, 320. О потомцима старих Лужа-

у вријеме писања списка DAI то је био пуст град (ἐρημόκαστρον).³⁵ Нестручно изведена рана археолошка истраживања и одношење грађевинског материјала са локалитета учинили су да евентуални трагови раносредњовјековних градњи буду трајно изгубљени. Изузетак су остаци крстообразне цркве на темељима базилике Б,³⁶ уколико је исправно датирана, и можда чињеница да је форум претрпио доста преграђивања.³⁷

Поставља се питање из којег су разлога називи Луг и Дукља овдје спојени? Набрајајући „ненасељена“ далматинска острва Порфиригенит наводи још три таква примјера: Καταυτρεβενώ, Σκηρδάκισσα и Ἐστρουνήζ.³⁸ Петар Скок их раздваја на: Καταν/Греβενώ (Καταν за Cotunum, данашње Кун, тј. Пашман и Греβενώ за Гребени);³⁹ Σκηρδά/Κισσα (Σκηρδά за Шкерда и Κισσα за Kissa тј. Паг)⁴⁰ и Ἐστρουν/Нήζ (Ἐστρουν за Estrum, тј. Сеструњ и Ἴηζ за Иж).⁴¹ Овдје можемо запазити једну правилност: спојени називи се искључиво односе на острва која стоје у непосредној близини. Сматрам да су такви спојеви настали преписивањем података са карте, а трагови овакве праксе могу се запазити на више мјеста у спису DAI, о чему сам припремио посебан рад.⁴² Исти је случај и са Лушком жупом и Дукљом, која се вјероватно налазила на њеној територији. Јован Ковачевић указује да је главна агломерација Лушке жупе могла бити код данашњег села Лужани (од луг), свега око 3 km праве линије од Дукље. У близини тог села су остаци неистраженог утврђења Црвена стијена.⁴³ Постоји предање да су у Лужанима били двори бана Лужанина, док се оближњој Цркви Св. Макавеја приписује велика старина.⁴⁴ Како се Луг налазио одмах до Дукље, и то у правцу запада, постојали су сви услови да приликом преписивања податка са карте та два назива буду схваћени као један, и да дође до оваквог споја. Дукља се у списку словенских градова очигледно нашла грешком, што је уједно и објашњење зашто у њему Лонтодокла није на првом мјесту.

Што се тиче придјева μεγάλα (κάστρα οἰκούμενα), којим се карактеришу једино дукљански градови, Живковић сматра да није логично да се ова мала кнежевина издваја по својим великим градовима, и закључује да цијела

на видјети: *Ј. Ердељановић*, Постанак племена Пипера, Српски етнографски зборник, књ. 17, Београд 1911, 419–429.

³⁵ DAI I, с. 35.9–11; ВИИНЈ II, 63.

³⁶ *P. Sticotti*, Die römische Stadt Doclea in Montenegro, Wien 1913, 141–148.

³⁷ *Ibid.*, 110.

³⁸ DAI I, с. 29.291–292; ВИИНЈ II, 25–26.

³⁹ *Skok*, Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena, 163.

⁴⁰ *Skok*, Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena, 163; *isti*, Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Zagreb 1950, 69.

⁴¹ *Skok*, Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena, 164; *isti*, Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, 100.

⁴² *Б. Новаковић*, Карта као извор за поглавља 29–36. списка De administrando imperio, Иницијал. Часопис за средњовековне студије 1 (2013) (у штампи).

⁴³ Историја Црне Горе, I, 320.

⁴⁴ Ријеч је о јединој цркви св. Макавеја на територији Црне Горе.

фраза најприје може означавати „старе екуменске градове“.⁴⁵ Какво год да је значење придјева *μεγόλα* испред назива дукљанских градова, било би логично да се морао односити бар на неке од преосталих градова јужнословенских кнежевина. Отуд се можемо запитати да ли су ови градови на тај начин издвојени још у примарном извору, да ли је тај извор могао садржати такав податак, или га је по својој логици убацио аутор списка DAI. С обзиром да нас је описујући јужнословенске кнежевине навикао на наметање свог виђења ствари, није искључено да је то само још једна интервенција аутора DAI. Знајући значење словенској ријечи *град*, која се препознаје у називима дукљанских градова, али не и у називима градова сусједних српских кнежевина, аутор је могао закључити да су једино они тако названи зато што су велики.⁴⁶

Порфиригенитов опис Дукље је штур, и не садржи вриједне податке из њене словенске историје. Списак њених градова и податак о границама послужили су аутору као окосница за креирање засебног поглавља о овој кнежевини. Уводне реченице су заједничке за описе свих јужнословенских кнежевина, и представљају хронолошки преглед збивања од времена сеоба, након чега долази податак о напуштеној Доклеји, и попис „насељених градова“. Ненавођење етничког поријекла становништва Дукље упућује на коришћење података који су ушли и у 32. поглавље (О Србима и земљи у којој сада станују), јер се тамо међу земљама које су населили Срби не наводи Дукља.⁴⁷ Из онога што се нашло у спису DAI не да се закључити да је у том извору било ријечи ни о превласти Србије над њом, за разлику од Травуније, Захумља и Паганије, што се може објаснити отвореношћу њене територије према области Драча, у којој су се смјењивале византијска и бугарска власт. Све у свему, Дукља је у овом спису представљена као мала словенска кнежевина у чији је опис, изузев општих мјеста, ушла само њена географија.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ — LIST OF REFERENCES

Извори — Primary Sources

Appiani Alexandrini, *Historia romana*, ed. I. Bekkero, Lipsiae 1852.

Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, vol. V, edd. J. Nesbitt, E. McGeer, N. Oikonomides, Washington 2005.

Claudii Ptolemaei, *Geographia*, ed. C. F. A. Nobbe, Lipsiae 1843.

⁴⁵ T. Živković, Constantine Porphyrogenitus' *kastra oikoumena* in the Southern Slavs principalities, 15.

⁴⁶ Б. Новаковић, Лонтодокла и питање континуитета Дукље, 261.

⁴⁷ DAI I, с. 32.21–23; ВИИИИ II, 49. На такво стање би могло указивати и ново датирање печата дукљанског архонта Петра од стране Н. Иконоmidиса, који одбацује старије Шламбержеово (X–XI вијек) и датира га између VII и раног VIII вијека. Према њему, печат доказује да је регион Дукље преживио велика превирања у VII вијеку и остао под влашћу Византије, или у најмању руку под њеним утицајем, Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, vol. V, 154–155. Међутим, податак о територији коју Ираклије наводно додјељује Србима био би неочекивано прецизан, можда и немогућ за тако рани период па он по свему судећи представља пројекцију стања из прве половине X вијека.

- Constantini Imperatoris Porphyrogeniti, De administrando imperio, ed. *I. Meursius*, Lugduni Batavorum 1611.
- Constantini Porphyrogenetae imperatoris Opera: in quibus Tactica nunc primùm prodeunt, ed. *I. Meursius*, Lugduni Batavorum 1617.
- Constantine Porphyrogenitus, De Administrando Imperio, I, edd. *Gy. Moravcsik, R. J. H. Jenkins*, Washington 1967.
- Constantinus Porphyrogenitus De thematibus et De administrando imperio, I–II, ed. *I. Bekkerus*, Bonnae 1840.
- C. Plinii Secundi Naturalis Historia I, Berolini 1866.
- Imperium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae in quatuor partes distributae, I–II, ed. *A. Banduri*, Parisiis 1711.
- Lactantius, De Mortibus Persecutorum, ed. *J. L. Creed*, Oxford 1984.
- Nicephori Bryennii Historiarum libri quattuor, ed. *P. Gautier*, Bruxelles 1975 (CFHB9).
- Patrologia Graeca, t. 113, 133, ed. *J. P. Migne*, Paris 1864.
- Recueil des historiens des croisades. Historiens grecs II, ed. *E. Miller*, Paris 1881.
- Sextus Aurelius Victor, Epitome de Caesaribus, ed. *Fr. Pichlmayr*, Leipzig 1966.
- Византиски извори за историју народа Југославије II, пр. *Б. Ферјанчић*, Београд 1959. [Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije II, пр. *B. Ferjančić*, Beograd 1959].
- Летопис Попа Дукљанина, Посебна издања САН 68, изд. *Ф. Шушић*, Београд — Загреб 1928. [Letopis Popa Dukljanina, Posebna izdanja SAN 68, izd. *F. Šišić*, Beograd — Zagreb 1928].

Литература — Secondary Works

- Bulić, F.*, Car Dijoklecijan, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva 14 (1919) 99–171.
- Loma A.*, Serbisches und kroatisches Sprachgut bei Konstantin Porphyrogenetos, Zbornik radova Vizantološkog instituta 38 (1999–2000) 87–161.
- Mayer A.*, Duklja i Dioklecijan, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, 54–59 (1957) 95–99.
- Novaković B.*, Doclea — Genta — Praevalis, Philologia 5 (2007) 121–128.
- Skok P.*, Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena, Starohrvatska prosvjeta, n. s. 1 (1927) 60–76; 161–196.
- Skok P.*, Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Zagreb 1950.
- Sticotti P.*, Die römische Stadt Doclea in Montenegro, Wien 1913.
- Živković T.*, Constantine Porphyrogenitus' kasta oikoumena in the Southern Slavs principalities, Istorijski časopis 57 (2008) 9–28.
- Борзан Б.*, Мартинићка Градина, Civita Dioclitiana, Средњовјековна историја Црне Горе, Зборник радова са Округлог стола Историјског института Црне Горе 3 (1999) 79–109. [Borzan B., Martinička Gradina, Civita Dioclitiana, Srednjovjekovna istorija Crne Gore, Zbornik radova sa Okruglog stola Istorijskog instituta Crne Gore 3 (1999) 79–109].
- Бурђев Б.*, Из историје Црне Горе, брдских и малисорских племена, Научно друштво НР БиХ, Радови II, Одељење историјско-филолошких наука, књ. I, Сарајево 1954. [Đurđev B., Iz istorije Crne Gore, brdskih i malisorskih plemena, Naučno društvo NR BiH, Radovi II, Odele-nje istorijsko-filoloških nauka, knj. I, Sarajevo 1954].
- Ердељановић Ј.*, Стара Црна Гора, Београд 1978. [Erdeljanović J., Stara Crna Gora, Beograd 1978].
- Ердељановић Ј.*, Постанак племена Пипера, Српски етнографски зборник, књ. 17 (1911) 241–528. [Erdeljanović J., Postanak plemena Piper, Srpski etnografski zbornik, knj. 17 (1911) 241–528].
- Имамовић Е.*, Прилог рјешавању проблема родног мјеста римског цара Диоклецијана, Историјски записи 3–4 (1975) 499–507. [Imamović E., Prilog rješavanju problema rodnog mjesta rimskog cara Dioklecijana, Istorijski zapisi 3–4 (1975) 499–507].

- Историја Црне Горе, књ. I, Титоград 1967. [Istorija Crne Gore, knj. I, Titograd 1967].
- Кораћ В.*, Мартинићи, остаци раносредњовековног града, Београд 2001. [*Korać V.*, Martinići, ostaci ranosrednjovekovnog grada, Beograd 2001].
- Мијовић П.* — *Ковачевић М.*, Градови и утврђења у Црној Гори, Београд–Улцињ 1975. [*Mijović P.* — *Kovačević M.*, Gradovi i utvrđenja u Crnoj Gori, Beograd–Ulcinj 1975].
- Мийович П.*, Проблемы исследования славянских городов в Черногории, Rapports du III-e Congrès International d'Archeologie Slave, t. 2 (1980) 269–274. [*Mijović P.*, Problemy issledovanja nija slavjanskih gorodov v Černogorii, Rapports du III-e Congrès International d'Archeologie Slave, t. 2 (1980) 269–274].
- Новаковић Б.*, Лонтодокла и питање континуитета Дукље, Историјски записи 1–4 (2006) 251–262. [*Novaković B.*, Lontodokla i pitanje kontinuiteta Duklje, Istorijски zapisi 1–4 (2006) 251–262].
- Новаковић Б.*, Карта као извор за поглавља 29–36. списка De administrando imperio, Иницијал. Часопис за средњовековне студије 1 (2013) (у штампи)
- Новаковић Б.*, Порфирогенитов τὸ Ζετλήβη, Историјски записи 1–4 (2008) 163–170. [*Novaković B.*, Porfirogenitov τὸ Ζετλήβη, Istorijски zapisi 1–4 (2008) 163–170].
- Новаковић Б.*, Anagastum или Оногоште? Ономатолошки прилози 19–20 (2009) 15–23. [*Novaković B.*, Anagastum ili Onogošte? Onomatološki prilozi 19–20 (2009) 15–23].
- Новаковић Б.*, „Острва Диоклеје“, Ономатолошки прилози 21 (2011) 15–18. [*Novaković B.*, „Ostrva Diokleje“, Onomatološki prilozi 21 (2011) 15–18].
- Петровић В.*, Историја о Црној Гори, Цетиње–Титоград 1985. [*Petrović V.*, Istorija o Crnoj Gori, Cetinje–Titograd 1985].
- Шобајић П.*, Бјелопавлићи и Пјешивци, Српски етнографски зборник, књ. 27 — Насеље и порекло становништва, књ. 15, Београд 1923. [*Šobajić P.*, Bjelopavlići i Pješivci, Srpski etnografski zbornik, knj. 27 — Naselje i poreklo stanovništva, knj. 15, Beograd 1923].

Bojan Novaković
(County Museum Nikšić)

DIOCLEA IN DE ADMINISTRANDO IMPERIO

In this text the author analyzes the data on the Slavic Principality of Dioclea found in De administrando imperio, the work by the Byzantine emperor and writer Constantine VII Porphyrogenetos. In the beginning, he addresses the narrative given in chapter 29 (Of Dalmatia and of the adjacent nations in it) concerning the emperor Diocletian building ancient Dioclea, after which the inhabitants of this principality were named Διοκλητιανοί. This is then followed by an attempt to specify the data from chapter 30 (The story of the province of Dalmatia) about Dioclea's borders being given arbitrarily in relation to the Byzantine cities and the neighbouring Slavic principalities. The most concrete datum in chapter 35 (Of the Diocletians and of the country they now dwell in) refers to the list of Dioclean towns which have not been located even today. The author reveals new data in terms of the names of those towns, which in certain cases point to where they could now be possibly located. De administrando imperio does not contain valuable data on the Slavic past of the Dioclea Principality, but only general views of Dioclea accentuating its geographical characteristics.